

4. Марцин, В. С. Планування як основна складова процесу фінансової діяльності [Текст] / В. С. Марцин // Фінанси України. – 2008. – № 4. – С. 23–31.

5. Ковалев, В. В. Введение в финансовый менеджмент [Текст] / В. В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 768 с.

6. Мазаракі, А. А. Економіка торговельного підприємства [Текст] : підручник для вузів / А. А. Мазаракі, Н. М. Ушакова, Л. О. Лігоненко ; під ред. проф. Н. М. Ушакової. – К. : Хрещатик, 1999. – 800 с.

7. Брігхем, С. Ф. Основи фінансового менеджменту [Текст] / С. Ф. Брігхем ; пер. з англ. В. Біленький [та ін.] ; наук. ред. проф. О. Д. Василик, проф. О. Д. Заруба. – К. : Молодь, 1997. – 1000 с.

Отримано 30.03.2011. ХДУХТ, Харків.

© Н.О. Власова, Т.С. Пічугіна, П.В. Смірнова, 2011.

УДК 658.1:338.2

В.А. Гросул, д-р екон. наук

Р.М. Бугріменко, канд. екон. наук

Т.М. Кротенко, здобувач

СУТНІСТЬ ТА МІСЦЕ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ТОРГОВЕЛЬНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

Узагальнено накопичений досвід та визначено сутність категорії «економічна безпека торговельного підприємства».

Обобщен накопленный опыт и определена сущность категории «экономическая безопасность торгового предприятия».

The accumulated experience is generalized and essence of category is certain «economic security of point-of-sale enterprise».

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток національної економіки, еволюція ринкових відносин, відкритість ринків країни для світової економічної спільноти, стимулює зростання рівня конкуренції не лише на зовнішніх, але й на внутрішніх ринках. На сучасному рівні розвитку конкуренції, для вітчизняних підприємств на перший план виходить проблема створення та збереження конкурентних переваг, використання яких дозволить їм забезпечити ефективність економічної діяльності. Разом із тим, створення та збереження підприємствами конкурентних переваг лише за рахунок матеріальних і фінансових ресурсів є неможливим, оскільки ці ресурси, у своїй більшості, обмежені. З огляду на це, необхідним може вважатися удосконалення підходів до управління діяльністю підприємства за рахунок

доповнення класичних методів управління елементами ситуаційного адаптаційного управління, які дозволяють створювати та зберігати конкурентні переваги підприємства. Одним із найвагоміших аспектів створення та збереження конкурентних переваг є розробка та впровадження на підприємстві системи економічної безпеки, яка може вважатися вирішальним чинником забезпечення його сталого економічного розвитку.

Усвідомлення того факту, що економічна безпека – це багатоаспектне поняття, зумовлює необхідність розкриття її сутності та теоретичних основ формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням забезпечення економічної безпеки країни, як у цілому, так і за окремими аспектами, присвячено низку праць [1-11]. Ключовим елементом, який формує теоретичну основу сутності поняття «економічна безпека» – є, звичайно, термін «безпека». Історично цей термін почав вживатися з 1190 року та характеризував спокійний стан духу людини, яка вважала себе захищеною від будь-якої небезпеки [1].

Узагальнення підходів до тлумачення терміну «безпека» свідчить, що деякі з науковців не розмежовують такі поняття, як: небезпека та загрози; захищеність від небезпек та їх відсутність; стан захищеності та процес захисту. Проте, загальною рисою більшості визначень є те, що безпека розглядається як «стан». Важливим є той факт, що більшість авторів виділяє термін «захищеність» (який необхідно розуміти лише процесно, як «стан захищеності»), використовуючи його поряд із терміном «загрози» або «небезпеки», що ускладнює напрям подальшого аналізу. Для вирішення цієї проблеми, вважається за необхідне виділити найбільш ємний підхід до тлумачення безпеки.

Метою статті є узагальнення накопиченого досвіду та визначення сутності категорії економічна безпека підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безпеку можна визначити як стан і тенденцію розвитку захищеності життєво важливих інтересів соціуму та його структур від зовнішніх і внутрішніх загроз, які можуть завдати цим інтересам будь-яку шкоду або порушити їх цілісність [2].

Виходячи з наведеного визначення, подальший теоретичний аналіз доцільно присвятити термінам «стан», «загрози», «інтереси».

Поняття «стан» вперше з'явилося у філософії й досить тривалий час вважалося філософським поняттям. З огляду на особливості застосування поняття «стан» у різних науках, у тому числі й в економічних, можна відзначити, що:

– конкретизація поняття «стан» передбачає визначення його характеристик як системи, яка має певну структуру, що існує в часі й взаємодіє із зовнішнім середовищем;

– можливим є як якісний, так і кількісний опис стану об'єкта на певний момент часу;

– для оцінювання стану об'єкта необхідно виділити й конкретизувати види стану, визначити граничні значення, перехід через які фіксує інший стан об'єкта на певний момент часу.

Слід підкреслити той факт, що єдиного визначення його сутності не розроблено, а існуючі підходи використовуються з позиції виділення об'єкта дослідження для кожної конкретної науки: у теорії фінансів стан підприємства оцінюється за фінансовим аспектом; у теорії управління – з позиції прийняття адекватних управлінських рішень для різних умов функціонування й, зокрема, в особливих умовах – умовах кризи; у теорії банкрутства – з позицій оцінки одного стану: банкрутство як втрата фінансової спроможності функціонування суб'єкта господарювання.

Виходячи з принципової неоднозначності термінологічного апарата, який надав би можливість пояснити сутність терміну «стан», для формування поняття «економічна безпека», обмежимося тлумаченням «стану», з позицій безпеки досліджуваного об'єкта. Такий підхід передбачатиме визначення та проведення аналізу певних обраних (ключових) характеристик досліджуваного об'єкта на всіх стадіях його функціонування.

Наступним, логічним кроком дослідження теоретичної основи сутності поняття «економічна безпека», у розрізі визначених ключових складових елементів, є аналіз сутності та природи терміну «загрози».

Природу загроз, і спробу захиститися від них, можна пояснити за допомогою концепції дефіциту ресурсів (земельні ресурси, трудові ресурси, капітал, підприємництво, тощо). У цьому випадку, поява кожної нової економічної одиниці (об'єкта, підприємства, групи підприємств і т.ін.) спричиняє «коливання» загальної системи розподілу обмежених ресурсів. При цьому, кожна з існуючих і створених одиниць, починає «боротися за існування», зберігаючи власні ресурси, та роблячи спроби використати ресурси інших одиниць (між тим, такого роду боротьба йде в економічній системі постійно). Враховуючи це, загрози «існуванню» для економічної одиниці існують постійно, а відтоді, для економічної одиниці (підприємства), є необхідним прогнозування, аналіз і нейтралізація цих загроз [3].

Серед перших авторів, що розглядали тему «загроз» після розпаду колишнього СРСР, був росіянин – Л.І. Абалкін, який тлумачив «загрози» з позицій економічної безпеки держави.

Аналіз підходів до тлумачення терміну «загрози», дозволяє визначити одну спільну рису, яку відзначає більшість авторів – ймовірнісний характер загроз. На цьому твердженні зосереджує свою увагу С.П. Дубецька [4], яка характеризує загрозу як потенційну чи реальну подію. Погоджується з таким твердженням В.А. Смольков [5], уточнює характер загроз, визначених як імовірні події, з позицій певного розміру впливів (наслідків).

При цьому, погляди на загрози як на події, не знаходять свого підтвердження у публікаціях таких авторів, як: В.С. Пономаренко, Т.С. Клебанова, Н.Л. Чернова, Н.М. Внукова, В.А. Смоляк, С.Ф. Покропівний, А.І. Чужмаров, Л.Н. Зима та ін. Зазначені автори розглядають загрози як певні дії, тобто передбачають вплив чинників або фізичних та юридичних осіб.

Розмаїття тлумачень терміну «загрози» свідчить про наявність суперечностей та невизначеність його сутності. Виходячи з наведених тлумачень терміну «загроза» та беручи за основу підхід С.В. Забіяки та Є.С. Светлової [6], необхідно зробити висновок, що найбільш коректним є визначення загроз через будь-які ймовірні події чи дії, які можуть призвести до негативних наслідків, виражених у матеріальних втратах (зниження рівня прибутковості, зниження обсягів продажу товарів, втрату ринків збуту, постачальників) або інших втратах (втрати внаслідок продажу інформації про фінансове становище, обсяги та розміри зобов'язань, збитки внаслідок втрати цінних кадрів, збитки внаслідок втрати технологій, інформації про ціни, постачальників, клієнтів, організації системи інкасації і т. ін..).

Тоді, логічним продовженням аналізу сутності економічної безпеки, яке у процесі дослідження було розкладене на терміни «безпека», а потім на «стан» та «загрози» – вважається перехід до терміну «інтереси».

Тлумачення поняття «інтереси» має філософські та психологічні аспекти, і розглядається, у більшості випадків, як соціальний прояв потреб.

У рамках визначення «економічної безпеки», пропонується конкретизувати тлумачення інтересів через їх економічну спрямованість, визначаючи саме «економічні інтереси».

Можна визначити загальні підходи до тлумачення інтересів – це таке [7]:

– ставлення людей до економічних благ, відносин між собою у процесі привласнення благ;

– усвідомлення економічних потреб окремих людей, соціальних верств, груп та класів, що є формою відносин економічної власності, які знаходять свій вияв у поставлених цілях, конкретних завданнях та діях щодо їх досягнення;

– реальний, зумовлений відносинами власності та принципом економічної вигоди, мотив і стимул соціальних дій щодо задоволення потреб.

На думку О.О. Беляєва та А.С. Бебело, економічні інтереси – це усвідомлені економічні потреби, спонукальні сили. Тож, економічні інтереси являють собою об'єктивні, зумовлені відносинами власності спонукальні мотиви, стимули трудової діяльності, спрямовані на задоволення потреб кожного члена і суспільства в цілому [7].

За ознакою суб'єктивності інтересів, зазначені автори пропонують класифікувати їх як: особисті, групові, колективні, національні, відомчі, регіональні, загальнолюдські, суспільні.

З цього погляду, економічні інтереси являють собою господарську мотивацію, у разі реалізації якої суб'єкт відносин забезпечує самостійність взагалі, самостійність спрямування, самоствердження, саморозвиток [7].

Інтереси, в цьому аспекті, пропонується розглядати як взаємодію певного об'єкта із суб'єктами (елементами) зовнішнього та внутрішнього середовища, що здійснюється постійно або протягом певного проміжку часу з певними результатами цієї взаємодії.

У рамках аналізу економічних інтересів у розрізі тлумачення економічної безпеки, слід звернути увагу на підхід О.Ф. Новікової [8], яка пропонує визначати економічну безпеку як стан захищеності економічних інтересів особи, суспільства, держави від економічних загроз та інших загроз національній безпеці, які на них впливають. На нашу думку, цей підхід занадто звужує поняття економічної безпеки.

Схоже тлумачення пропонується таким автором як І.С. Чорнодід [1]. Він підкреслює важливість захисту інтересів, та наголошує на те, що захист інтересів сприятиме стійкому й ефективному функціонуванню системи (підприємства, особи) в режимі розширеного відтворення. На нашу думку, таке твердження дозволяє розширити тлумачення економічної безпеки підприємства, розглядаючи її як елемент забезпечення ефективності розвитку системи (підприємства, країни).

Такі автори, як Ф.І. Євдокимов, Н.В. Разумная [9] конкретизують економічну безпеку в рамках підприємства, визначаючи її як ре-

зультат стійкого динамічного розвитку економіки підприємства, за якого забезпечується гарантований захист його соціально-економічних інтересів від прояву негативних чинників зовнішнього і внутрішнього середовища. Погоджується з ними К.С. Горячева [10], трактуючи економічну безпеку через стан забезпечення сталого розвитку підприємства, на основі захищеності його економічних інтересів. Указані автори, на нашу думку, незважаючи на спрямованість їх підходів до тлумачення економічної безпеки через інтереси підприємства, не надають достатньо уваги можливості втрати підприємством економічної безпеки (нестабільність, мінливість стану економічної безпеки).

Пономарьов В.П. [11], у свою чергу, пропонує економічну безпеку розглядати як сукупність управлінських, економічних, організаційних, правових і мотиваційних способів гармонізації інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, за допомогою чого, з урахуванням особливостей діяльності підприємства, забезпечується отримання їм прибутку, величина якого є достатньою, як мінімум, для перебування підприємства в економічній безпеці. Аналізуючи працю В.П. Пономарьова, слід відзначити достатньо важливий момент, який характеризує запропоновану ним систему економічної безпеки підприємства – так званий «баланс інтересів», що тлумачиться як інструмент узгодження інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, причому, сферу інтересів партнерів підприємства розділено на три області – безпосередню сферу, сферу ймовірного впливу і сферу малоімовірного впливу.

За результатами проведеного аналізу, найбільш ємним обрано підхід В.П. Пономарьова, на базі якого сутність економічної безпеки пропонується викласти таким чином: економічна безпека являє собою певний стан економічного об'єкта, який характеризує захищеність його інтересів, що є вираженням мети діяльності об'єкта (наприклад одержання прибутку, забезпечення сталого розвитку, збереження та збільшення частки ринку і т. ін.), від економічних та інших загроз реалізації цих інтересів.

З огляду на те, що дослідження присвячено проблемі економічної безпеки торговельних підприємств, слід відповідним чином конкретизувати тлумачення економічної безпеки.

Ураховуючи той факт, що торгівля – це форма економічного зв'язку між виробництвом і споживанням, що здійснюється безпосередньо ринком, підприємства цієї галузі мають специфічні риси, а саме:

- беруть участь у доведенні товарів до споживачів;
- продовжують процес виробництва у сфері товарного обігу (сортування, комплектування, пакування);

- призводять до зміни форм вартості з товарної на грошову;
- надають торгові послуги економічним суб'єктам у процесі реалізації товарів.

Крім того, аналізуючи торговельну діяльність із позицій кінцевого споживача (оптову та роздрібну), для підприємств цієї сфери може бути визначено низку додаткових елементів, які необхідно контролювати та прогнозувати, з метою забезпечення економічної безпеки: від типу товарів, його якісних та цінових характеристик, сезонності та чинників моди, науково-технічного прогресу та безпечності використання, впливу ЗМІ та конкурентів, змін у законодавстві.

Висновки. З огляду на складність торговельної діяльності, економічна безпека торговельного підприємства може бути охарактеризована як стан торговельного підприємства, визначена як комплекс взаємопов'язаних системних дій з уникнення загроз інтересам підприємства (за рахунок впливу елементів мікро- або макросередовища підприємства) або спрямованим на зниження рівня реалізації цих загроз (якщо вони неминучі) у процесі здійснення підприємством торговельної діяльності з метою забезпечення його стійкого розвитку.

Список літератури

1. Чорнодід, І. С. Економічна безпека як категорія економічної теорії [Текст] / І. С. Чорнодід // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 11. – С. 13–20.
2. Экономическая и национальная безопасность [Текст] / под ред. Е. А. Олейникова. – М., 2004. – 768 с.
3. Ляшенко, О. М. Семантика загроз діяльності підприємства [Текст] / О. М. Ляшенко // Управління проектами та розвиток виробництва – 2009. – № 2 (30). – С. 16–29.
4. Дубецька, С. П. Економічна безпека підприємств України [Текст] / С. П. Дубецька // Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України. – К., 2003. – С. 146–171.
5. Смольков, В. А. Риск как фактор общественной жизни [Текст] / В. А. Смольков // Проблемы теории и практики управления. – 1994. – № 1. – С. 108–112.
6. Забияко, С. В. Риск-менеджмент – основа экономической безопасности предприятия [Текст] / С. В. Забияко, Е. С. Светлова // Защита информации. – 2002. – № 3. – С. 51–55.
7. Беляев, О. О. Політична економія [Текст] : навч. посібник / О. О. Беляев, А. С. Бєбєло. – К. : КНЕУ, 2001. – 328 с.
8. Новікова, О. Ф. Економічна безпека: концептуальні визначення та механізми забезпечення [Текст] : монографія / О. Ф. Новікова, Р. В. Покотилєнко. – Донецьк, 2006. – 408 с.
9. Евдокимов, Ф. И. Интерактивное планирование как инструмент экономической безопасности предприятия [Электронный ресурс] /

Ф. И. Евдокимов, Н. В. Разумная. – Режим доступа : <<http://masters.donntu.edu.ua/2008/fem/bort/library/h6.htm>>.

10. Горячева, К. С. Механізм управління фінансовою безпекою підприємства [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / К. С. Горячева. – К., 2006. – 16 с.

11. Пономарьов, В. П. Формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / В. П. Пономарьов. – Луганськ, 2000. – 27 с.

Отримано 30.03.2011. ХДУХТ, Харків.

© В.А. Гросул, Р.М. Бугріменко, Т.М. Кротенко, 2011.

УДК 339.33(477.62)

О.В. Носова, д-р екон. наук (*ХДУХТ, Харків*)

О.С. Маковоз, канд. екон. наук (*ХНУВС, Харків*)

МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Запропоновано авторський підхід до характеристики моделей економічної безпеки торговельних підприємств на регіональному рівні шляхом узагальнення існуючих теорій економічної безпеки держави та регіону.

Представлен авторский подход к характеристике моделей экономической безопасности региона на основе обобщения существующих теорий экономической безопасности государства и региона.

The author's approach for the characteristics of the regional economic security has been suggested, which has been based on the generalization of existing theories of economic security of the state and region.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Потреба в захисті від небажаних зовнішніх впливів і всебічних внутрішніх змін, інакше кажучи, потреба в безпеці – це базова, основна потреба, як окремої людини, так і різних груп людей, підприємств, включаючи суспільство і держави. Розвиток народного господарства під впливом ринкових механізмів виділив в якості самостійної функцію підприємства, яка включає захист економічної безпеки. Вищезазначена необхідність викликана тим, що ринкові механізми не здатні автоматично виконувати цю функцію. Вагомого значення економічна безпека набуває в нинішній Україні, яка прагне зайняти гідне місце у світовому геополітичному та економічному просторі [1]. Сучасний стан модернізації світової економіки в умовах формування універсальних способів і правил дії, постійно ставить перед суспільством нові і все більш